

IRVIN D. YALOM

Plânsul lui Nietzsche

Traducere din engleză de
LUANA SCHIDU

HUMANITAS
fiction

*Grupului de prieteni care m-au încurajat de-a lungul
anilor:*

*Mort, Jay, Herb, David, Helen,
John, Mary, Saul, Cathy, Larry, Carol, Rollo,
Harvey, Ruthellen, Stina, Herant, Bea,
Marianne, Bob, Pat.*

Surorii mele, Jean, și celei mai bune prietene, Marilyn.

*Unii nu-și pot sfărâma cătușa proprie,
totuși și-au eliberat prietenul.*

*Va trebui să arzi în propria ta flacără: cum să fii altul,
dacă nu te vei preface în cenușă mai întâi!*

Așa grăit-a Zarathustra¹

¹ Traducere în limba română de Ștefan Aug. Doinaș, Humanitas, 1996. (N. tr.)

Capitolul 1

Reveria lui Josef Breuer fu întreruptă de dangățul armonios al clopotelor de la San Salvatore. Își scoase ceasul masiv de aur din buzunarul vestei. Ora nouă. Citi din nou micuța carte poștală cu chenar argintiu pe care o primise în ziua precedentă.

21 octombrie 1882

Domnule doctor Breuer,

Trebuie să vă consult într-o chestiune foarte urgentă. Este în joc viitorul filozofiei germane. Ne întâlnim mâine-dimineață la ora nouă la Café Sorrento.

Lou Salomé

Ce bilet impertinent! Nimeni nu i se adresase cu atâta tupeu de-a lungul anilor. Nu cunoștea nici o Lou Salomé. Pe plic – nici o adresă. Nici o posibilitate de a-i comunica acestei persoane că nu-i convenea ora nouă, că Frau Breuer n-o să fie prea încântată să ia singură micul dejun, că doctorul Breuer era în concediu și „chestiunile urgente“ nu prezentau nici un interes pentru el – că, de fapt, doctorul Breuer venise la Veneția tocmai ca să *scape* de chestiuni urgente.

Cu toate acestea, iată-l aici, la Café Sorrento, la ora nouă, scrutând chipurile din jurul său și întrebându-se care din ele ar putea fi al impertinentei Lou Salomé.

— Mai doriți cafea, domnule?

Breuer dădu afirmativ din cap spre chelner, un puști de vreo treisprezece sau paisprezece ani cu un păr negru umed,

pieptănat lins spre spate. De cât timp visa cu ochii deschiși? Se uită din nou la ceas. Încă zece minute din viață irosite. Și pentru ce? Ca de obicei, se gândise la Bertha, frumoasa Bertha, pacienta lui în ultimii doi ani. Îi revenise în minte vocea ei provocatoare: „Domnule doctor, de ce vă este atât de frică de mine?” Își amintea cuvintele ei atunci când i-a spus că nu avea să mai fie doctorul ei: „Am să aștept. Veți rămâne întotdeauna singurul bărbat din viața mea”.

Se dojeni singur: „Pentru numele lui Dumnezeu, oprește-te! Nu te mai gândi! Deschide ochii! Privește! Revino la realitate!”

Breuer își ridică ceașca, inhalând aroma bogată a cafelei și respirând, totodată, aerul rece de octombrie al Veneției. Întoarse capul și privi în jur. Celelalte mese de la Café Sorrento erau ocupate de oameni care luau micul dejun – majoritatea turiști și majoritatea în vârstă. Cei mai mulți țineau ziarul într-o mână și ceașca de cafea în cealaltă. Dincolo de mese, nori albastru-argintii de porumbei se înălțau și reveneau în picaj. Apele liniștite din Canal Grande, în care li-căreau reflexiile palatelor impunătoare ce-l străjuiau, nu erau tulburate decât de dâra unduitoare lăsată de o gondolă care acosta. Alte gondole dormeau încă, legate de țaruși răsuciți ce ieșeau în toate părțile din apă, ca niște lănci aruncate la întâmplare de o mână gigantică.

„Da, așa, uită-te în jurul tău, prostule!” își spuse Breuer. „Oamenii vin din toate colțurile lumii ca să vadă Veneția – oameni ce refuză să moară înainte de a fi binecuvântați de această frumusețe.”

Cât am pierdut oare din viață, se întrebă el, pur și simplu uitând să privesc? Sau privind și nevăzând? Ieri făcuse o plimbare solitară în jurul insulei Murano și, după o oră încheiată, nu văzuse nimic, nu înregistrase nimic. Nici o imagine nu-i trecuse de pe retină pe cortex. Toată atenția îi fusese acaparată de gânduri despre Bertha: zâmbetul ei ispititor, ochii ei plini de adorație, atingerea corpului ei cald, care sugera încredere, și respirația ei accelerată în timp ce o consulta sau o masa. Scenele acestea aveau forță – o viață a lor; de

câte ori nu era atent, ele îi invadau mintea și îi acaparau imaginația. Țasta mi-o fi destinul, pentru totdeauna? se întrebă. Mi-e scris să nu fiu decât o scenă pe care amintirile despre Bertha să-și joace rolurile?

Cineva se ridică de la masa alăturată. Zgomotul strident făcut de scaunul de metal pe cărămidă îl trezi și, din nou, se uită în jur după Lou Salomé.

Iat-o! Femeia care venea pe Riva del Carbon și intra în cafenea. Numai ea ar fi putut scrie biletul acela – femeia aceea frumoasă, înaltă și subțire, înfășurată în blănuri, care acum se îndrepta spre el impetuos, cu pași mari, prin labirintul de mese înghesuite. Și, când ajunse mai aproape, Breuer văzu că era tânără, poate mai tânără chiar decât Bertha, o elevă probabil. Dar ce prezență dominatoare – extraordinară! Avea să ajungă departe!

Lou Salomé continua să vină spre el fără nici o urmă de ezitare. Cum putea fi atât de sigură că el era? Își trecu repede mâna stângă prin țepii roșcați ai bărbii, să se asigure că n-au rămas firimituri din cornul mâncat la micul dejun. Cu mâna dreaptă trase de marginea hainei lui negre, ca să nu i se strângă la gât. Când ajunse la câțiva metri de el, ea se opri o clipă și îl privi cu îndrăzneală în ochi.

Deodată, mintea lui Breuer încetă să mai hoinărească. *Acum* nu mai era nevoie să se concentreze pentru a privi. *Acum* retina și cortexul cooperau perfect, lăsând imaginea lui Lou Salomé să-i pătrundă liber în minte. Era o femeie de o frumusețe neobișnuită: o frunte puternică, o bărbie fermă, sculptată, ochi albaștri strălucitori, buze pline și senzuale și un păr blond-cenușiu periat neglijent și strâns într-un coc înalt, lăsând să i se vadă urechile și gâtul lung, grațios. Observă cu o plăcere deosebită zulfii de păr care îi scăpaseră din coc și se ondulau rebeli în toate direcțiile.

Încă trei pași mari și se afla la masa lui.

— Domnule doctor, sunt Lou Salomé. Îmi permiteți? – și arătă spre scaun. Se așază atât de repede că Breuer nu avu timp s-o salute ca la carte – să se ridice, să se încline, să-i sărute mâna, să-i tragă scaunul.

— Ospătar! Ospătar! Breuer pocni tare din degete. O cafea pentru doamna. *Caffè latte*? O privi pe Fräulein Salomé. Ea aprobă, dând din cap și, deși dimineața era răcoroasă, își scoase blana.

— Da, o *caffè latte*.

Breuer și invitata sa rămaseră tăcuți o clipă. Apoi Lou Salomé îl privi drept în ochi și începu:

— Am un prieten ajuns la disperare. Mă tem că se va sinucide într-un viitor foarte apropiat. Ar fi o mare pierdere pentru mine și o mare tragedie personală, pentru că aș fi într-o oarecare măsură responsabilă. Cu toate acestea, aș putea suporta și mi-aș reveni. Dar – se aplecă spre el, vorbind mai încet – o astfel de pierdere s-ar putea extinde mult dincolo de mine: moartea acestui om ar avea consecințe importante pentru dumneavoastră, pentru cultura europeană, pentru noi toți. Credeți-mă.

Breuer vru să spună: „Desigur exagerați, Fräulein“, dar nu putu pronunța cuvintele. Ceea ce ar fi părut o exagerare de adolescentă la orice altă tânără părea diferit în cazul acesta, era ceva demn de luat în serios. Sinceritatea ei, puterea ei de convingere erau irezistibile.

— Cine este omul acesta, prietenul dumneavoastră? Am auzit de el?

— Nu încă! Dar, cu timpul, toți vom auzi de el. Se numește Friedrich Nietzsche. Poate că această scrisoare a lui Richard Wagner către profesorul Nietzsche va servi la prezentarea lui.

Scoase o scrisoare din poșetă, o despătură și i-o întinse lui Breuer.

— Ar trebui să vă spun mai întâi că Nietzsche nu știe nici că mă aflu aici, nici că am această scrisoare.

Ultima frază a domnișoarei Salomé îl făcu pe Breuer să ezite. Trebuie să citesc o astfel de scrisoare? Acest profesor Nietzsche nu știe că ea mi-o arată – nici măcar că se află la ea! Cum a obținut-o? A împrumutat-o? A furat-o?

Breuer era mândru de multe dintre calitățile lui. Era loial și generos. Priceperea sa de diagnostician era legendară:

la Viena, fusese medicul personal al unor mari oameni de știință, artiști și filozofi ca Brahms, Brücke și Brentano. La patruzeci de ani, era cunoscut în toată Europa, și cetățeni distinși din întregul Occident străbăteau distanțe mari pentru a-l consulta. Cu toate acestea, mai mult decât orice, el se mândrea cu *integritatea* sa – niciodată în viața lui nu săvârșise un act dezonorant. Poate doar cu excepția faptului că ar fi putut fi tras la răspundere pentru gândurile carnale la adresa Berthei, gânduri care în mod normal ar fi trebuit să se îndrepte către soția sa, Mathilde.

Astfel că ezită să ia scrisoarea din mâna întinsă a lui Lou Salomé. Dar numai un moment. Încă o privire în ochii ei albaștri strălucitori și o deschise. Era datată 10 ianuarie 1872 și începea cu „Friedrich, prietene“; câteva paragrafe fuseseră încercuite.

Ai dat lumii o operă inegalabilă. Cartea ta este caracterizată de o siguranță atât de plină, încât prevestește cea mai profundă originalitate. Cum altfel am fi putut, soția mea și cu mine, să ne dăm seama de cea mai arzătoare dorință a vieții noastre, ca într-o zi ceva din afară să vină și să ne ia total în stăpânire inima și sufletul! Fiecare dintre noi a citit de două ori cartea ta – o dată în singurătate, în timpul zilei, apoi cu voce tare, seara. Pur și simplu ne batem pe singurul exemplar pe care-l avem și ne pare rău că încă nu a sosit cel de-al doilea pe care ni l-ai promis.

Dar ești bolnav! Ești și descurajat? Dacă-i așa, cât de bucuros aș fi să fac ceva pentru a-ți risipi mâhnirea! Cum să încep? Nu pot face nimic altceva decât să te asigur de umila mea admirație.

Accept-o măcar din prietenie, chiar dacă nu te va impresiona prea mult.

Salutări din inimă de la al tău,
Richard Wagner

Richard Wagner! Cât era el de vienez umblat, cât era el de familiar și de în largul său cu marii oameni ai timpului,

Breuer era uluit. O scrisoare, o scrisoare ca aceasta, scrisă chiar de mâna maestrului! Dar își recăpătă repede sângele rece.

— Foarte interesant, dragă domnișoară, dar acum vă rog să-mi spuneți exact ce pot face pentru dumneavoastră.

Aplecându-se din nou spre Breuer, Lou Salomé își așeză ușor mâna înmănușată pe mâna lui.

— Nietzsche este bolnav, foarte bolnav. Are nevoie de ajutorul dumneavoastră.

— Dar de ce natură este boala lui? Ce simptome are?

Breuer, tulburat de atingerea mâinii ei, era mulțumit că putea discuta în termeni care îi erau familiari.

— Dureri de cap. În primul rând, dureri de cap chinuitoare. Și grețuri frecvente. O orbire iminentă – vederea i s-a deteriorat treptat. Și probleme cu stomacul – uneori nu poate mânca zile întregi. Și insomnii – nici un medicament nu-l poate ajuta să adoarmă, astfel că ia cantități periculoase de morfină. Și amețeli – uneori are rău de mare pe uscat zile în șir.

Listele lungi de simptome nu erau o noutate, și cu atât mai puțin o plăcere pentru Breuer, care de obicei avea între douăzeci și cinci și treizeci de pacienți pe zi și venise la Veneția tocmai pentru a-și acorda un răgaz. Cu toate acestea, Lou Salomé vorbea cu atâta patimă, încât se simți obligat să asculte cu atenție.

— Răspunsul la întrebarea dumneavoastră, dragă domnișoară, este că, *bineînțeles*, îl voi consulta pe prietenul dumneavoastră. Asta se înțelege de la sine. La urma urmelor, sunt medic. Dar vă rog, dați-mi și *mie* voie să pun o întrebare. De ce n-ați venit dumneavoastră și prietenul dumneavoastră pe o cale mai directă la mine? De ce nu mi-ați scris pur și simplu la cabinetul meu din Viena pentru a-mi solicita o întrevvedere?

Acestea fiind zise, Breuer privi în jur pentru a-i cere ospătarului nota de plată și se gândi cât de mulțumită va fi Mathilde că se întoarce atât de repede la hotel.

Dar această femeie curajoasă nu avea să se lase ușor.

— Domnule doctor, câteva minute încă, vă rog. Credeți-mă, nu exagerez gravitatea stării lui Nietzsche, adâncimea disperării sale.

— Nu mă îndoiesc. Dar vă întreb încă o dată, Fräulein Salomé, de ce nu mă vizitează Herr Nietzsche la cabinetul meu din Viena? Sau de ce nu merge la un doctor din Italia? Unde locuiește? Vreți să vă dau o recomandare către un doctor din orașul lui? Și de ce *eu*? Apropo, de unde ați știut că mă aflu la Venetia? Sau că sunt un iubitor de operă și că-l admir pe Richard Wagner?

Lou Salomé rămânea netulburată, zâmbind în timp ce Breuer o bombarda cu întrebări, iar zâmbetul ei devenea ștregăresc pe măsură ce bombardamentul se prelungea.

— Fräulein, zâmbiți de parcă ați avea un secret. Cred că sunteți o tânără căreia îi plac misterele!

— Atâtea întrebări, domnule doctor. E remarcabil – discutăm abia de câteva minute și totuși există atâtea întrebări pline de uluire. Cu siguranță, acest lucru este de bun augur pentru conversații viitoare. Dați-mi voie să vă spun mai multe despre pacientul nostru.

Pacientul *nostru*! În timp ce Breuer se minuna încă o dată de îndrăzneala ei, Lou Salomé continuă:

— Nietzsche a epuizat resursele medicale din Germania, Elveția și Italia. Nici un medic nu i-a putut înțelege boala sau ușura suferințele. Mi-a spus că în ultimele douăzeci și patru de luni a fost la douăzeci și patru dintre cei mai buni medici din Europa. A renunțat la casa lui, și-a părăsit prietenii, și-a dat demisia de la universitatea la care era profesor. S-a transformat într-un rătăcitor în căutarea unei clime suportabile, în căutarea câtorva zile în care să-l mai lase durerile.

Tânăra făcu o pauză, ducându-și ceașca la buze și sorbind cafea, fără a-și lua ochii de la Breuer.

— Fräulein, în practica mea văd adesea oameni în stări neobișnuite sau ciudate. Dar voi fi sincer: nu pot face minuni.

Într-o situație ca aceasta – orbire, dureri de cap, vertij, gastrită, slăbiciune, insomnii –, când au fost consultați mai mulți medici excelenți și s-au declarat neputincioși, e puțin probabil să pot face mai mult decât să devin cel de-al douăzeci și cincilea excelent medic al său în tot atâtea luni.

Breuer se lăsă pe spătarul scaunului, scoase o țigară și o aprinse. Suflă o dâră subțire de fum, așteptă până când aerul se limpezi, apoi continuă:

— Cu toate acestea, îmi mențin oferta de a-l consulta pe domnul profesor Nietzsche la cabinetul meu. Dar este foarte posibil ca atât cauza cât și tratamentul pentru o boală incurabilă cum pare a fi a domniei sale să fie dincolo de posibilitățile medicinei anului 1882. Poate că prietenul dumneavoastră s-a născut cu o generație prea devreme.

— Născut prea devreme! râse ea. Ce ciudat că spuneți asta, domnule doctor. De câte ori nu l-am auzit pe Nietzsche pronunțând exact aceste cuvinte! Acum sunt *sigură* că sunteți medicul potrivit pentru el.

În ciuda grabei de a pleca și a faptului că imaginea Mathildei, complet îmbrăcată și plimbându-se nerăbdătoare prin camera de hotel, îi tot revenea în minte, Breuer își manifestă imediat interesul:

— Cum așa?

— Adesea vorbește despre el însuși ca despre un „filozof postum“ – un filozof pentru care lumea nu este încă pregătită. De fapt, noua carte pe care intenționează s-o scrie începe cu această temă – un profet, Zarathustra, debordând de înțelepciune, se hotărăște să-i lumineze pe oameni. Dar nimeni nu-i înțelege cuvintele. Oamenii nu sunt pregătiți pentru el, iar profetul, dându-și seama că a venit prea devreme, se întoarce la viața în singurătate.

— Fräulein, cuvintele dumneavoastră mă intrigă – filozofia mă pasionează –, dar timpul meu este limitat astăzi și n-am auzit încă un răspuns direct la întrebarea mea. De ce nu mă consultă prietenul dumneavoastră în Viena?

— Domnule doctor – Lou Salomé îl privi în ochi –, iertați-mi imprecizia. Poate că sunt, în mod inutil, evazivă. În-

totdeauna mi-a plăcut să mă aflu în prezența unor minți luminate – poate pentru că am nevoie de modele pentru propria mea dezvoltare, poate pentru că pur și simplu îmi face plăcere să le am în colecția mea. Dar știu precis că mă simt privilegiată să discut cu un om de profunzimea și de talia dumneavoastră.

Breuer simți că roșește. Nu-i mai putea susține privirea și se uită în altă parte, în timp ce ea continuă:

— Ceea ce vreau să spun este că probabil mă fac vinovată de a vorbi pe ocolite doar ca să prelungesc timpul pe care-l petrecem împreună aici.

— Mai doriți cafea, Fräulein ? Breuer îi făcu semn ospătarului. Mai adu câteva din cornurile acestea ciudate. V-ați gândit, vreodată la diferența dintre patiseria germană și cea italiană ? Dați-mi voie să vă expun teoria mea cu privire la legătura dintre pâine și specificul național.

Astfel că Breuer nu se grăbi să se întoarcă la Mathilde. Și, în timp ce-și lua relaxat micul dejun împreună cu Lou Salomé, medita la ironia situației sale. Ce ciudat că venise la Veneția să repare răul făcut de o femeie frumoasă, iar acum stătea în *tête-à-tête* cu alta, și mai frumoasă ! Mai observă de asemenea că, pentru prima oară după luni de zile, mintea lui era eliberată de obsesia Berthei.

Poate că la urma urmei, cugetă el, mai există totuși speranțe pentru mine. Aș putea-o folosi, eventual, pe această femeie pentru a mi-o șterge pe Bertha din minte. E oare posibil să fi descoperit un echivalent psihologic pentru terapia farmacologică de înlocuire ? Un medicament benign, ca valeriana, poate înlocui unul mult mai periculos, ca morfina... ar fi un progres fericit ! La urma urmei, femeia asta e mult mai sofisticată, mai realizată. Bertha este – cum să spun ? – presexuală, o femeie neîmplinită, un copil care se zbate neajutorat într-un trup de femeie.

Cu toate acestea, Breuer știa că tocmai inocența presexuală a Berthei fusese aceea care-l atrăsese spre ea. Amândouă îl excitau: când se gândea la ele simțea o vibrație caldă

în șale. Și amândouă îl speriau: periculoase, dar fiecare în alt mod. Această Lou Salomé îl speria din cauza forței ei – din cauza a ceea ce i-ar putea face. Bertha îl speria din cauza supunerii ei – din cauza a ceea ce i-ar putea face *el* ei. Tremura când se gândea cât riscase cu Bertha – cât de aproape fusese de a viola regula cea mai importantă a eticii medicale, de a se ruina, de a-și distruge familia, întreaga viață.

Între timp era atât de adâncit în conversație și atât de fermecat de tânăra lui companioană la micul dejun, încât în cele din urmă ea fu aceea care aduse din nou vorba despre boala prietenului ei – și anume atunci când Breuer pomeni de miracole medicale.

— Am douăzeci și unu de ani, domnule doctor, și am renunțat să mai cred în miracole. Îmi dau seama că eșecul a douăzeci și patru de medici excelenți nu poate însemna decât că depășim limitele științei medicale contemporane. Dar vă rog să nu mă înțelegeți greșit! Nu-mi fac iluzii că-l puteți vindeca pe Nietzsche din punct de vedere medical. Nu pentru asta vă cer ajutorul.

Breuer puse jos ceașca de cafea și-și șterse mustața și barba cu șervetul.

— Iertați-mă, Fräulein, dar acum chiar că nu mai înțeleg nimic. Ați început, nu-i așa, prin a spune că aveți nevoie de ajutorul meu pentru că prietenul dumneavoastră este foarte bolnav?

— Nu, domnule doctor, am spus că am un prieten care a ajuns la *disperare*, care este în mare pericol de a-și curma viața. *Disperarea* profesorului Nietzsche este aceea pe care vă rog s-o vindecați, nu *corpul* lui.

— Dar, Fräulein, dacă prietenul dumneavoastră este disperat din pricina sănătății lui precare, iar eu n-am nici un tratament medical pentru el, ce-i de făcut? El duce lipsă de-un preot, nu de-un vraci.¹

¹ W. Shakespeare, *Macbeth*, ESPLA, București, 1957, traducere de Ion Vineanu, p. 147. (N. tr.)